

BAGI ZOLTÁN PÉTER
Győr Megyei Jogú Város Levéltára

Aetas 40. évf. 2025. 3. szám, 187–190.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2025.3.187-190

www.aetas.hu

A „hercegség nélküli herceg” élete

Tóth Ferenc: *A hercegség nélküli herceg. Lotaringiai Károly (1643–1690). Pécs–Budapest: Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, 2021. 262 oldal*

„Csendes, alázatos ember vala, amely köntösben láttam, alig ért volna negyven–ötven forintot, különben az ellenség ellen, mint oroszlány, úgy ment, és mása nem volt a mi időnkben hadi mesterségre.”¹ Cserei Mihály e szavakkal foglalta össze V. Károly, Lotaringia és Bar hercege, vagy ahogyan a magyar történeti irodalomban használatos, Lotaringiai Károly herceg életpályáját és a jellemét. Tóth Ferenc azt a célt tűzte ki, hogy kötetében új források felhasználásával a kor viszonyai és összefüggéseibe ágyazva tudományos igényrel, ám mégis közérthető módon, nagy részletességgel mutassa be mindazt, amit az erdélyi magyar emlékiró igen lényeglátóan és egy aforizma tömörségével megfogalmazott.

Szögezzük le mindjárt az elején: életrajzot írni nem könnyű feladat. A mindenkorinak szerzőnek döntenie kell, hogy tematikusan vagy lineárisan vezeti-e végig az olvasót főhőse életútján. Tóth Ferenc ez utóbbit választotta. Döntésével egyetértek, hiszen Lotaringiai Károly életének legfőbb szegmentumait – katonai/hadvezéri pályáját, politikai célkitűzéseit és magánéletét – szinte lehetetlen elválasztani egymástól, olyan szorosan fonódnak össze. Életét, tetteit és minden napjait ugyanis meghatározta egy a kortár-

sak által vele kapcsolatban gyakran emlegetett, némi gúnyt és együttérzést egyszerre hordozó megjegyzés: „hercegség nélküli herceg” (*le duc sans duché*). Életpályájának bemutatásához és megértéséhez tehát elengedhetetlen a Lotaringiai Hercegség történetének a felvázolása. Ehhez Tóth Ferencnek vissza kell repítenie olvasóját egészen a Karoling-korig. Mint tudjuk, a 855. évi prümi megegyezésben I. Lotár három fia felosztotta egymás közt a 843-ban Verdunban létrehozott középső birodalomrészt, melynek a Frízföldről Savoyáig terjedő része a középső fiú, II. Lotár birtokába került, s amelyet róla neveztek el *Lotharii regnum*-nak, azaz Lotaringiának. Ez a 11. századtól folyamatosan zsugorodott, stratégiai jelentősége mit sem változott az idők folyamán, hiszen a Francia Királyság és a Német-római Birodalom határvidékén feküdt. A 16. századra a hercegség egyre inkább a francia királyok politikájának befolyása alá került. A hercegek pedig – gondoljunk csak a család fiatalabb ágára, a Guise-dinasztiára és II. (Jó) Henrikre – a francia vallásháborúba is belekeveredtek a katolikusok oldalán. A legnagyobb problémát azonban a trónöröklés jelentette. II. (Jó) Henriknek csupán két leánya született. Az idősebbiket, Nikolettát apja testvéröccsének, Vaudémont Ferencnek a fia, Károly vezette oltár elé. A IV. Károly néven trónra lépett Vaudémont herceg örökösödését a XIII. Lajos király és a Francia Királyság ügyeit valójában igazgató Richelieu bíboros nem is-

¹ *Nagyajtai Cserei Mihály históriája*. A szerző eredeti kéziratából Kazinczy Gábor által. Pest: Emich Gusztáv, 1852. 134.

merte el, mivel az ország határait igyekeztek kitolni észak és kelet felé, azaz a Rajna vonaláig. Ezen terjeszkedésnek pedig útjában állt Lotaringia és Bar hercegsége. A francia csapatok fokozatosan megszállták a hercegségeket. IV. Károly lemondott öccse, Miklós Ferenc javára, és császári szolgálatba állva harcolt tovább a harmincéves háborúban (1618–1648). Az egyébként egyházi pályára szánt Miklós Ferenc, hogy megszilárdítsa trónigényét, II. (Jó) Henrik másik leányát, Klaudiát vette el nőül, majd kalandos módon megszökött hitvesével együtt a franciák által megszállt székvárosából, Nancyból. Az ifjú pár Itália érintésével érkezett meg Bécsbe, ahol 1643. április 3-án megszületett második fiuk, aki a keresztségben a Károly Lipót Miklós Sixtus nevet kapta. Ez tehát az a történeti szituáció, amely meghatározta a későbbi lotaringiai herceg egész életét és politikai krédóját: minden áron és minden kompromisszumot elutasítva a két hercegség (*deux duchés*) visszaszerzése volt a célja.

Tizenhat éves koráig azonban – hasonlóan atyjához – másodszülött fiúként őt is egyházi pályára szánták szülei, ám 1659 tavaszán Ferdinánd nevű bátyja belehalt a veseköeltávolító műtétbe. Így a mélyen vallásos ifjú egyszeriben trónörökössé lépett elő. Ekkor már a XIV. Lajossal megegyezésre törekvő Miklós Ferenc Párizsban élt fiaival a *Hôtel de Lorraine* palotában. Közben a fogásából kiszabadult és a politikai színtérre ismét visszatért nagybátyja, IV. Károly herceg a montmartre-i szerződésben (1662. február 6.) átadta a hercegségeket a francia királynak, ám névleg haláláig megőrizte a hercegi címet. A magát joggal kisemmizettnek érzett ifjú ezen úgy felháborodott, hogy már másnap elhagyta Párizst, és a császár, I. Lipót szolgálatába állt. Azt is írhatnám, hogy az ígéretektől és szép szavaktól megcsömörlött Károly herceg a tettek mezejére lépett, és erővel kívánta kicsikarni hercegségei visszaszerzését tartotta célravezetőnek. Az első csatát, amelyben részt vett, nem a Francia Királyság, hanem az Oszmán Birodalom erői

ellen vívták Szentgotthárdnál 1664. augusztus 1-jén. A Raimondo Montecuccoli vezette szövetséges haderőben kitüntette magát hősiességével. Montecuccoli nagy hatással volt nemcsak további karrierjére, hanem katonai gondolkodására is. De még mielőtt megmutathatta volna ezirányú tudását, ringbe szállt a lengyel trónért. A Jagello-ház kihalását követően a *Rzeczpospolita* királyi címének megszerzése az európai dinasztikus politika egyik sarkalatos pontjává vált. Károly herceg is megmérte magát e versengésben két alkalommal is. Elsőként Michael Korybut Wiśniowieckivel (I. Mihállyal), majd Jan Sobieskivel (III. Jánossal) szemben maradt alul a rendek kegyéért folyó versengésben.

Károly herceg azonban a harctereken elért sikereivel „vigasztalódhatott”. XIV. Lajos csapatai ismét megszállták a két hercegséget, majd a francia uralkodó 1672-ben hadat üzent a Németalföldi Egyesített Tartományoknak. A további Bourbon terjeszkedéstől tartó I. Lipót szövetségre lépett a megtámadottal. A herceg Jean Louis Ratuit de Souches, majd Montecuccoli oldalán részt vett a hadműveletekben. Az utóbbi visszavonulását követően a talján hadfi javaslatára az uralkodó őt nevezte ki csapatai parancsnokává. Legfényesebb haditettének a stratégiai fontosságú Philipsburg 1676. szeptemberi visszafoglalását tekinthetjük. Ahogyan azonban erre Tóth Ferenc rámutatott, a katonai sikereket a herceg nem tudta politikai eredményekre váltani. A felek nijmegeni béketárgyalásán ugyan megjelentek követei, ám követelésüket figyelmen kívül hagyták. A herceg még egy merész hadjáratra is vállalkozott hercegségei visszaszerzéséért, ám végül ez is kudarcot vallott.

A csalódásra gyógyír lehetett számára az, hogy 1678 februárjában oltár elé vezethette I. Mihály lengyel király özvegyét, Eleonóra főhercegnőt, I. Lipót nővérét. Ezáltal nem csupán a kettejük között régóta létező vonzalom ért révbe, hanem ezzel a dinasztikus házassággal politikai pozíciója is megerősödött. Sógora, az uralkodó pedig beemelte a

Habsburg Birodalom elitjébe is, amikor Tirol kormányzójává nevezte ki.

Mindezek ellenére a herceg, aki 1675-ben, IV. Károly halálát követően immáron hivatalosan is a hercegségek uralkodója lett (ám csak papíron), nem tévesztette szem elől területei visszaszerzését. Ahogyan a szerző világosan rámutat, a herceg a lotaringiai kérdés megoldásának egyik kulcsát a magyarországi helyzet rendezésében látta. A Francia Királyság ugyanis egyfajta ötödik hadoszlopként tekintett a kurucokra, akiket ezért – ha csak szerényen és esetlegesen is – támogattott. Thököly Imre sikereit azonban nem csupán Versailles-ban értékelték. Felső-Magyarország keleti felének kuruc megszállását követően a Porta döntéshozói úgy vélekedtek, hogy megnyílt számukra a lehetőség a Magyar Királyság egészének a megszállására. Kara Musztafa nagyvezír ezt – egy a már a 16. század óta létező oszmán stratégiai doktrínának megfelelően – egy Bécs elleni sikeres hadjáratral kívánta megvalósítani.

Tóth Ferenc részletesen bemutatja azokat a katonai és diplomáciai lépéseket, amelyek ahhoz vezettek, hogy 1683. szeptember 12-én Kahlenbergnél a lengyel, birodalmi és császári hadak döntő vereséget mértek az Oszmán Birodalom főszeregére. Azt is mondhatnánk, hogy egy nap alatt új irányt vett a Magyar Királyság sorsa, ám ez nem fedti a valóságot. Bár Lotaringiai Károly hozzálatott a még Montecuccolitól megörökölt stratégiai terv végrehajtásához, a sorsdöntő, a háború menetét nagymértékben befolyásoló sikerre, Buda visszafoglalására csupán 1686. szeptember 2-án került sor. Ezt a „késlekedést” csak részben magyarázzák a bécsi udvar különböző érdekcsoportjainak intrikái és a személyes ambíciók. Kétségtelen, hogy I. Lipót-nak úgy kellett „egyensúlyoznia” a különböző érdekcsoportok között, hogy közben legfőbb támogatótja, Lotaringiai Károly addigi pozíciójában maradhasson, és a rendelkezésre álló hadakat se forgácsolják szét önös érdekeknek megfelelően. De a „késlekedéshez” hozzájárult az is, hogy csak 1686 nyarán tudtak olyan hadsereget össze-

gyűjteni és ellátásáról – a kor színvonalán – gondoskodni, amely siker reményében vehette ostrom alá Budát. Meg kell említenünk, hogy ehhez szükség volt a két évvel korábbi kudarcra, a Magyar Királyság egykori székvárosának sikertelen vívására is, hiszen a herceg ott tapasztalatokra tett szert.

A több mint kéthónapi ostromot követően Budát a keresztény csapatok visszafoglalták, majd a Montecuccolitól örökölt haditerveknek megfelelően elfoglalták a Duna és a Tisza vonalát úgy, hogy a jelentősebb erősegeket (Székesfehérvárt, Egert, Váradot, Gyulát, Szigetvárt és Kanizsát) nem megvítették, hanem csak körülzárták. A következő évben sikerült megakadályozni az oszmán főszereg ellentámadását, majd Eszék elfoglalásával a hadműveletek áttevődtek immáron a Szerémségbe, és megnyílt az út Belgrád elfoglalásához, amelynek elestére mint a Magyar Királyság megszerzésének utolsó mozzanatára tekintettek. Ezt a hadjáratot azonban már nem Lotaringiai Károly vezette, hiszen betegségére hivatkozva lemondott a főparancsnokságról. A herceg gyakori rosszulleteit és lázait a kortársak is élénk érdeklődéssel figyelték. A müncheni udvar hivatalos sajtóorgánuma, a *Mercurii Relation* többször is beszámolt ezekről. Érdeklődésüket azonban nem az aggodalom, hanem az önös érdek vezette, hiszen tudvalévő volt, hogy ha Lotaringiai Károlyt a betegség megakadályozza a hadak vezetésében, akkor I. Lipót kénytelen lesz vejét, II. Miksa Emánuel ki nevezni a helyére, ami meg is történt. A szerző feltételezése szerint a herceg állandó egészségügyi problémáit ugyanúgy okozhatta malária, mint genetikai probléma, hiszen szülei egymás unokatestvérei voltak.

A betegeskedő herceg azonban 1689-ben újra visszatért a harcmezőre. Ám ekkor nem a magyarországi, hanem a birodalmi hadszíntéren, a pfalzi örökösödési háborúban, az Augsburgi Liga hadvezéréként a Francia Királyság ellen csillogtatta meg katonai talentumát. A hadjárat során sikerült megvalósítania mindkét kitűzött stratégiai célját: Mainz és Bonn visszafoglalását. Győzelmei

sort azonban már nem tudta folytatni, mivel 1690. április 18-án, alig negyvenhét évesen Welsben meghalt. Legfőbb politikai céljáról le kellett mondania, hiszen Lotaringia és Bar hercegsége élete végéig francia megszállás alatt maradt. Utódja, Lipót herceg azonban sikerrel járt, ugyanis a pfalzi örökösödési háborút lezáró rijswijki béke (1697. szeptember 20.) értelmében visszakapta a franciák által megszállt hercegséget.

Tóth Ferenc külön fejezeteket szánt művében Lotaringiai Károly *Politikai testamentumának*, illetve reformjavaslatainak. Emellett kitért emlékezetére és a hozzá kapcsolódó, a barokk korra annyira jellemző keresztény hőskultuszra is.

A nagyszerű munka ismertetésének a végén legyen szabad némi kritikával is élnem. Művében a szerző többször is kitér Montecuccolinak a Magyar Királyság visszafoglalásával kapcsolatos stratégiai elképzeléseire. Ezen a ponton azonban némi hiányérzetem támadt, hiszen ezek a tervek nem az itáliai hadvezér fejéből pattantak ki, hanem egy több mint egy évszázada létező hadászati elgondolás újra lejegyzésének tekinthetők. A mindenkori Habsburg udvar döntéshozói, de még az erdélyi rendek is tisztában voltak azzal, hogy a Magyar Királyság megszerzéséhez a kulcsot Buda, majd Belgrád elfoglalása adhatja. Nikolaus Gabelmann pedig már

1595 áprilisában papírra vetette azt a koncepciót, mely szerint e két erősség visszafoglalását követően a többi hódoltsági végházat nem ostrommal, hanem blokáddal kell birtokba venni. Azt is érdemes megjegyezni, hogy az udvari történetíró – valószínűleg az egyik bécsi érdekcsoport megbízásából – felvázolt egy berendezkedési tervet is, amely témáiban és elképzeléseiben nagyon hasonló a Kollonich Lipót nevével fémjelzett *Einrichtungswerk*hez (1689).

Ezenkívül a magam részéről örültem volna, ha a seneffe-i és a salzbachi csata lefolyásáról többet olvashattam volna, hiszen a holland–francia háború (1672–1679) eseményei a hadtörténet iránt érdeklődő magyar olvasók számára kevésbé ismertek. A kötet koncepciójából adódóan az életrajz megírásakor a magyarországi eseményeket kellett leginkább kidomborítani, de véleményem szerint az ebben a háborúban szerzett tapasztalatok is nagymértékben hozzájárultak a későbbi sikerekhez.

Ezen kritikai észrevételek, megjegyzések ellenére úgy gondolom, hogy Tóth Ferenc elérte az általa kitűzött célt. Széles és a magyar történetírás számára eddig jószerivel ismeretlen forrásbázisra alapozva érdekes, szórakoztató és egyben elgondolkodtató életrajzot készített egy nem mindennapi személyiség nem mindennapi sorsáról.